

359; İbn Rüşd, *el-Keşf'an menâhici'l-edille*, Beyrut 1402/1982, s. 49-59; İbnü'l-Cevzî, *Menâkibü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1977, s. 156; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 90-98; XVII, 195-218; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Beyrut 1969, I, 440; Taqiyyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'aruzi'l-âkl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1979, I, 38-41, 80; Adudüddin el-İcî, *el-Mevâkif fi'ilmî'l-kelâm*, İstanbul 1279, s. 11, 14; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, İstanbul 1304, s. 5-7; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1069-1083; Taşkoprızâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 150-167, 597-598; Sefârîni, *Levâmi'u'l-envârî'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 5-12; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 47-59; Mustafa Abdürrâzık, *Temhîd li-târîhi'l-felsefeli'l-İslâmiyye*, Kahire 1363/1944, s. 258-283; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, *Ricâlü'l-fikr ve'd-da'Ve fi'l-İslâm*, Dimaşk 1385/1965, I, 150-174, 261-277; Ömer Ferruh, *el-Fikrû'l-'Arabî*, Beyrut 1966, s. 87-104, 134-152; Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî), I, 327-345, 380-381; III, 1-15, 69-73, 90-141, 208-246, 267-268, 330-346; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul, ts. (Bilmen Yayınevi), s. 5; Faysal Bedir Avn, *İlmü'l-kelâm ve medârisüh*, Kahire 1982, s. 38-52; Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İstanbul 1983, s. 45-53; İrfan Abdülhamîd, *Dirâsât fi'l-fırak ve'l-âkâ'idü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 143; a.mlf., *Dirâsât fi'l-fikri'l-'Arabîyyi'l-İslâmî*, Beyrut 1991, s. 181-182; Ali Abdülfettâh el-Mağribî, *el-Fıraku'l-kelâmiyye el-İslâmiyye*, Kahire 1986, tür. yer.; M. Ali Ebû Reyyân, *Târîhu'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, İskenderiye 1986, s. 241-267, 305-348; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Turhan), İstanbul 1987, s. 3-5, 163, 249-281; İnyetullah İblâğ, *el-İmâmü'l-Azam Ebû Hanîfe el-mütekellim*, Kahire 1987, s. 72-86; M. Taki el-Müderrişî, *el-'İrfânü'l-İslâmî*, Beyrut 1988, s. 16-59; Hasan Hanefî, *Mine'l-'akide ile's-sevre*, Beyrut 1409/1988, I, 64-87, 125-130; M. Rizâ el-Ca'ferî, "el-Kelâm 'inde'l-İmâmîyye", *Türâşünâ*, Kum 1413, s. 146-183, 231-239; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmî: Giriş*, İstanbul 1993, s. 19-40, 47-62; Hâlid Abdurrahman el-Ak, *el-Uşûlü'l-fikriyye li-menâhici's-Selefiyye 'inde Şeyhülislâm İbn Teymiyye*, Beyrut 1995, s. 120-124; M. Sait Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 11-12, 17-35, 53-145; M. Muhammed Haseneyn, "Nazarât naqdîyye fi 'ilmi'l-kelâm", *Havliyye Külliyyeti's-şerîfa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. 10, Devha 1413/1992, s. 218-230.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

KELÂNTER

(كلانتر)

Bir bölgenin veya bir şehrin temsilcisi, önde geleni anlamında özellikle İran sahasında kullanılan unvan.

Farsça "büyük" mânasında kelândan gelir. Türkçe'ye kelânter biçiminde geçmiştir ve daha sonra kalantor şeklini almıştır. Osmanlı devlet ve toplumu ile doğru-

dan bağlantısı olmamakla birlikte bugünkü Türkçe'de kalantor söylenişle güçlü, mevki sahibi, paralı kişileri ifade eder bir anlam kazanmıştır. Bu sıfatın Azerbaycan ve Doğu Anadolu yoluyla halk diline yerleştiği, İran'daki Safevî, Karakoyunlu, Akkoyunlu dönemlerinden kalan bir deyiş olduğu anlaşılmaktadır. Uzun Hasan'ın 874 (1469-70) tarihli Horasan ve Mâverâünnehir'e yazılan fermanında "kelânterân" bölgenin yetkilileri olan zümlerinin elkâbi şeklinde geçer. Karakoyunlu'da da bu yetkiliyle ilgili kayıtlara rastlanır. Cihan Şah'ın Ramazan 857 (Eylül 1453) tarihli fermanında "kelânterân ve kedhüdâyân ve reâyâ-i mezvi-i Culah ..." ifadesi bulunur.

A. Katharina Swynford Lambton'a göre XV. yüzyıldan beri İran'da kelânter şehrin önde geleni, bir lonca temsilcisi (kethüdâ) veya kırsal kesimde bir kabilenin başı olarak sivil hiyerarşide yer alır; devlet bürokrasisinin üyesi olmaktan çok muhatabıdır. Bununla birlikte Heribert Busse'nin yayımladığı belgelerden ve Jeas Baptiste Tavernier gibi seyyahların notlarından daha başka mânalara geldiği de anlaşılır. Lambton, kelânterin Selçuklular'daki reis gibi bir bölgenin temsilcisi kabul edildiğini belirtir, ancak görevinin bundan daha fazla olduğunu, özellikle vergi konulması ve toplanmasında önemli rolü bulunduğunu yazar. Askerî ve merkezîyetçi karakteri ön planda gelen Selçuklu ve Osmanlı idaresinde buna benzer görevlerin işlevlerinin ağırlıklı olması mümkün değildir. Safevîler devrinde kelânterin şah tarafından tayin edilmesi bu açıdan dikkat çekicidir. Bilhassa bu memuriyetin Safevîler'de ulaştığı mevki Osmanlı ve Selçuklu devletlerinde görülmez. Kelânter vergi toplar, tahsildarlar tayin eder, lonca reisleri ve bölge temsilcilerini gereğinde bir araya getirirdi. Vergilerin arasında "rüsûm-ı kelânteri"nin varlığı loncalar üzerindeki bu kontrolüne işaret eder. Kelânter, loncalar ve bir bölge halkı arasındaki anlaşmazlıklarda da uzlaştırıcı rol oynar. Fakat bu bir yargı görevi değildi. Eyaletlerde malî, idarî ve murakabe görevleri bulunan kelânterin tayininde halkın ve yetkili otoritelerin etkisi olduğu görülmektedir. Kelânterin göreve gelmesi hukuk usulü bakımından bir seçime dayanmaz; ancak mahallin ileri gelenlerinin iştişare ve kanaatine başvurulduğu ve kabul gören birinin bu göreve tayin edildiği anlaşılır. Esasen halkın arzu ve şikâyetlerini devlet temsilcilerine, devletin emirlerini de halka bildirmek ve halkı ikna et-

mekle görevli bir aracı durumundadır. XIX. yüzyılda kelânterlik İran idaresi merkezileştikçe önemini kaybetmiştir. Kelânterlik gibi mahallî temsil niteliği yüksek bir memuriyet, meselâ XVII. yüzyılda İsfahan yanındaki Culfa şehrinde bir Ermeni tarafından ifa ediliyordu. 1663-1664'teki seyahati sırasında Culfa'ya uğrayan Jean Baptiste Tavernier kelânterden Ermeniler nezdindeki yönetici diye söz eder ve onların görevinin gelen giden önemli kişileri misafir etmek olduğunu yazar (*Les six voyages*, II, 190-191). Kelânterliğin, Osmanlılar'da bilhassa XVIII. yüzyılda temayüz eden bir mahallî temsilcilik denilebilecek âyanlıkla benzer işlevleri varsa da daha güçlü ve oturmuş bir kurum olduğundan paralellik kurulması pek mümkün değildir. Bu kelime günümüzde İran'da bir mahallin belediye reisi, nahiye müdürü ve vali gibi ileri gelen kimseler için kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. B. Tavernier, *Les six voyages de Turquie et de Perse* (ed. S. Yerasimos), Paris 1981, II, 190-191; J. Malcolm, *History of Persia*, London 1829, II, 324-325; Du Mans, *Etat de la Perse en 1660*, Paris 1890, s. 36; H. Busse, *Untersuchungen zum islamischen Kanzleiwesen*, Kairo 1959, s. 149; A. K. S. Lambton, "The Office of Kalantar under the Safawids and Afshars", *Mélanges Massé*, Tahran 1963, s. 206-218; a.mlf., "Kalantar", *EI* (ing.), IV, 474-476; Cl. Huart, "Kelânter", *IA*, VI, 545.

DİA

KELB (Benî Kelb)

(بنو كلب)

Kahtâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Kabilenin nesebi Kelb b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. Halef b. Hâfî b. Kudâa vasıtasıyla Kahtân'a ulaşır. Aslen Yemen menşeli olan Kelbliiler Suriye bölgesinde Dûmetülcendel, Tedmür, Sava ve Semâve civarında oturuyorlardı. Kabilenin başlıca kolları Benî Adî, Benî Zühayr, Benî Uleyym, Benî Cenâb b. Hubel, Benî Abdullah ve Benî Ureyne'dir. Câhiliye döneminde Kelbliiler de Kudâalılar gibi Dûmetülcendel'de bulunan Ved adındaki putta tapıyorlardı. Bu devirde Kelbliiler'den kahramanlığı ile tanınan Zühayr b. Cenâb, Gatafânîlâr'ın Mekke'deki Kâbe gibi bir mâbed yaptıklarını duymuştur. Kelbliiler, Câhiliye döneminde de İslâm'ın gelmesinden sonra da Dûmetülcendel'de rebûilevel ayında panayır kuruyorlardı ve bu pa-

KELB (Benî Kelb)

nayırın başkanlığını Gatafânîlîlar'la nöbetleşe yapıyorlardı. Geçim kaynakları ticaret, tarım ve hayvancılıktı; özellikle koyun yetiştiriciliğinde ünlüydüler.

Hız. Peygamber, Kelb'in kollarından Benî Abdullah'ı bi'setin onuncu yılında (631) taşıdığı "Allah'ın kulu" anlamındaki isminden dolayı överek İslâm'a davet etmiş, ancak red cevabı almıştı. Hicretin 6. yılında ise (627-28) yine Kelblîler'in bir başka kolu olan Ureynelîler sekiz kişilik bir heyetle Resûl-i Ekrem'e gelerek İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Mekke döneminde Zeyd b. Hârîse ve Dihye b. Halîfe gibi Kelb kabilesine mensup bazı kişilerin ferdî planında kalan ihtidâları görülürse de Hız. Peygamber'in Kelblîler'le ciddi anlamda doğrudan ilk münasebeti "senetü'l-vüfûd" denilen 9. yılda (630) gerçekleşmiş, o yıl kabilenin reislerinden Hârîse b. Katan ve Hamel b. Sa'dâne başkanlığında bir heyet Medine'ye gelip müslüman olmuştur. Resûl-i Ekrem Hamel'e bir bayrak, Hârîse'ye de bir mektup vermiştir. Bu mektupta, Hârîse'nin yönetimindeki Kelblîler'le Dûmetülcendel civarında yaşayan ona bağlı kabilelerin vergilerini ödeyip namazlarını kıldıkları takdirde Allah ve Resulü'nün himayesi altında olacakları belirtilmiştir. Dört halife döneminde Kelblîler'le ilgili önemli bir olaya rastlanmamaktadır. Ancak Hız. Osman'ın Nâîle adında Kelbli bir hanımla evlenmesi, daha sonraki yıllarda görülen Kelblîler'le Emevîler arasındaki yakınlığın başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Muâviye b. Ebû Süfyan'ın hilâfet mücadelesinde Kelblîler onun yanında yer almışlardır; ancak bu durum, onların Kayslîlar'la uzun süre devam edecek olan düşmanlıklarını başlatmıştır. Muâviye'nin Şam bölgesindeki en ateşli destekçileri Kelblîler idi. Bunun başlıca sebeplerinden biri muhtemelen, Muâviye'nin Şam'da Kelb mahallesinde oturması ve Hız. Osman gibi onlardan bir hanımla evli olmasıdır. Nitekim Muâviye, hısımlarının kendisine verdikleri desteği boşa çıkarmak için Kelbli hanımından doğan I. Yezîd'i veliaht ilân etmiştir. Böylece Kelblîler, müstakbel halifenin dayıları sıfatıyla Emevî Devleti'ni sahiplenmede ön plana çıkmışlardır. Onlardan Hassân b. Mâlik b. Behdel en önemli kumandanlıklardan birine getirilmiş, Mısır ve Kuzey Afrika'da kiler dahil taşra valiliklerinden bazıları, özellikle Kelblîler'in rakibi Kayslîlar'ın çoğunlukta bulunduğu yerlerdeki idarecilikler onlara verilmiştir. Bu yüzden Kayslîlar

II. Muâviye zamanında Kinnesrîn, Karkisiyâ ve Harran'da isyan etmişler ve onun halifeliğini tanımamışlardır.

Muâviye b. Yezîd'in ölümünden sonra İslâm coğrafyasındaki valiler Hicaz bölgesinde halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'e biat ederken Dimaşk'ta bulunan Dahhâk b. Kays Emevîler'e sadık kalmıştı. Ancak onun da zaman içinde Abdullah'a yöneldiğini sezen Hassân b. Mâlik b. Behdel harekete geçti ve Mercirâhit savaşında (64/683-84) Dahhâk'ı yenerek halifeliğin öncelikle Şam bölgesinde Emevîler'in elinde kalmasını sağladı. Gerek bu savaşta gerekse daha sonra Abdullah b. Zübeyr gailisi bertaraf edilirken pek çok Kayslî'nin öldürülmesi, Kelblîler ile Kayslîlar'ın yeni düşmanlıklar içine girmesine ve özellikle Kinnesrîn bölgesinde karşılıklı birçok öldürme vakasının meydana gelmesine yol açtı. Öte yandan Emevîler adına vergi toplama yetkisi bulunan Hassân b. Mâlik b. Behdel'in yeğeni Humeyd b. Hureys b. Behdel'in Medine'deki Kays kökenli Fezârelîler'i sıkıştırıp pek çoğunu öldürmesi ve Kayslîlar'ın da bunun intikamını alması iki kabile arasında yeni mücaделelere sebep oldu. Medine'deki bu olaylar Halife Abdülmelik'in Kelblîler'e daha da yaklaşması sonucunu doğurmuştur.

Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed hilâfeti ele geçirirken Kayslîlar'dan yardım görmüş ve devletin başşehirini Dimaşk'tan onların çoğunlukta olduğu el-Cezîre bölgesindeki Harran'a taşımıştı. Kelblîler bu durum karşısında Dimaşk ve Filistin bölgelerinde ayaklanmışlar, ayrıca yine II. Mervân'a karşı ayaklanan Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i desteklemişlerdir. Aynı şekilde Emevîler'in yıkılışı sırasında II. Mervân'dan dolayı bu aileye yardım etmedikleri, hatta Abbâsîler'in yanında yer aldıkları görülmektedir. Ancak Abbâsîler'in hilâfet merkezini Irak'a taşımaları, Suriyelîler'in ve dolayısıyla Kelblîler'in hilâfet üzerindeki etkilerini bir anda ortadan kaldırmıştır.

Kelbli-Kayslı mücadelesine sadece hilâfet bölgesiyle sınırlı kalmamış, Kuzey Afrika'da da doğudaki olaylara paralel biçimde gelişmiştir. Emevî halifelerinin bu bölgeye genellikle Kelbli valiler göndermesi burada da huzursuzluğun kaynağı olmuştur. Fakat Kelblîler'in Kuzey Afrika sahillerine ve Korsika, Sardinya, Sicilya gibi adalara düzenlenen seferlerin mimarları oldukları ve Akdeniz'de İslâm hâkimiyetinin pekişmesine büyük katkıda buldukları bir gerçektir (bk. KELBİLİLER). Endülüs'te ise

Kelbli vali Ebû'l-Hattâr zamanından (743-747) itibaren Endülüs Emevî Devleti kuruluncaya kadar Kelbli-Kayslı mücadelesine devam etmiştir. Ancak burada Kayslîlar Kelblîler'e galip gelmiş ve bu durum Kelblîler'in siyasetten çekilip kültürel ve ekonomik konulara ağırlık vermesine yol açmıştır. Kelb kabilesinden, Muhammed b. Sâib el-Kelbî ile oğlu Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ve İbn Cüzey gibi meşhur âlimler yetişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1380/1960, I, 334-335; Halife b. Hayyât, *et-Tarih* (Zekkâr), I, 381; II, 475, 479, 490, 496, 498, 504, 506, 510, 515, 517; İbn Abdülhakem, *Fütühu Mısır* (Torrey), s. 215-217, 221, 223-224, 229; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 84; İbn Abdü-rabbih, *el-İkdü'l-ferid* (nşr. Muhammed Saïd el-Uryân), Kahire 1940, I, 247-248; II, 23, 201, 289; III, 288; VI, 3, 9, 23, 37, 67-77, 90, 92, 154; VIII, 60, 130; Kindî, *el-Vülât ve'l-kudât* (Guest), s. 71, 72, 75-79, 87; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1866, II, 164-165; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 207, 212; IV, 44; V, 136, 146, 185, 191-194, 272-273, 311-320; İbn İzâ-rî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 49-51, 58-60; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 30-31, 365; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1383/1963, I, 244-245, 266, 281-283, 288, 294, 296, 301-303; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 35, 358; H. Lammens, "Kelb", *JA*, VI, 548-549; J. W. Fück - A. A. Dixon, "Kalb b. Wabara", *EP* (İng.), IV, 492-494.

NADİR ÖZKUYUMCU

KELBÎ, Ebû'l-Kâsım

(bk. İBN CÜZEY).

KELBÎ, Hişâm b. Muhammed

(هشام بن محمد الكلبي)

Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 204/819 [?])

Nesep âlimi ve tarihçi.

Muhtemelen 120 (738) yılında Kûfe'de doğdu. Nisbesi mensup olduğu Kelb kabilesinden gelir; İbnü'l-Kelbî ve İbnü's-Sâib diye de anılır. İlk bilgilerini Kûfe'de hadisçi, nesep âlimi ve müfessir olan babası Muhammed b. Sâib ile diğer bazı âlimlerden aldıktan sonra Bağdat'a gitti ve orada yetişti. Geniş bilgisi sayesinde Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın yanında büyük bir itibar ve servete ulaştı. 204'te (819) veya 206'da (821) Kûfe'de vefat etti. Arkasında 150'den fazla eser bırakmış (Yâkût, XIX, 288-292; *Keşfü'z-zunûn*, I, 178-179), ancak bunların çoğu günümüze